

Beata Larenta-Boguska
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Władysław Lech Terlecki – pisarz inteligencji schyłkowego PRL-u (w kręgu wybranych powieści oraz wypowiedzi dyskursywnych)

Rozprawa doktorska jest próbą „doczytania” Władysława Lecha Terleckiego jako pisarza inteligentkiego, którego wypowiedzi artystyczne i publicystyczne silnie wiążą się z przełomowymi wydarzeniami historii PRL-u. Praca ma na celu rozpoznanie tych powieści Terleckiego, w których bohaterami są pisarze oraz samego Terleckiego jako pisarza – osobę publiczną zobowiązaną niejako swoją rolą publiczną do komentowania ważnych wydarzeń politycznych, procesów społecznych, zmian kulturowych. Tłem tych rozważań jest problem samoświadomości inteligencji (od jej dziewiętnastowiecznych korzeni poprzez okres PRL-u aż do przełomu politycznego 1989 roku).

W pierwszym rozdziale pracy – *Inteligencja i pisarz inteligent* zajmuję się złożonością zjawiska inteligencji – grupy społecznej specyficznej dla Europy Środkowo-Wschodniej. Przytaczam słownikowe zakresy znaczeniowe pojęcia inteligencji i pokazuję, w jaki sposób inteligencja kształtowała się w historii. Korzystając z opracowań historycznych i socjologicznych stwarzam niejako rozległe tło dla Terleckiego jako pisarza-inteligenta i pisarza inteligentkiego, który ma świadomość własnej genealogii i otoczenia społecznego. Poruszam także kwestię dyskusji publicznych na temat pochodzenia inteligencji, jej zadań, ale też fałszywej świadomości i zakończenia misji. Wspominam ponadto o reprezentatywnych pisarzach-inteligentach – zwłaszcza o Stefanie Żeromskim jako punkcie odniesienia dla Terleckiego.

Rozdział drugi: *Władysław Lech Terlecki – osoba publiczna. Wywiady i inne formy obecności medialnej* jest próbą przedstawienia Władysława Lecha Terleckiego jako osoby publicznej w świetle wywiadów, wypowiedzi na łamach prasy i na antenie radiowej. Pokazuje jego obecność w mediach – w sferze publicznej. Ważny jest tu porządek chronologiczny, bo Terlecki udziela wywiadów jako już uznany pisarz. Realizuje przez te wypowiedzi również

tradycyjną misję inteligencji, zwłaszcza po roku 1989, kiedy dokonują się głębokie zmiany w rzeczywistości polityczno-społecznej.

Kolejne rozdziały są analizą tych powieści Terleckiego, w których pojawiają się pisarze jako główni bohaterowie. Chociaż autor zastrzega, że nie przedstawia konkretnych twórców, to w ich kreacji wyraźnie zarysowują się inspiracje znanymi osobistościami literatury polskiej.

Rozdział trzeci: *Pisarz spod Gwiazdy Piolun. Perspektywa końca* poświęcam powieści *Gwiazda Piolun* (1968) i jej bohaterowi, którego pierwowzorem jest Stanisław Ignacy Witkiewicz (Witkacy) – pisarz, malarz i filozof. Zakładam, że odniesienie do Witkacego jest sygnałem dla inteligenckiego czytelnika, który ma już jakąś wiedzę o tym artyście. Zastanawiam się nad tym, jakiego Witkacego przedstawił Terlecki w zestawieniu z tym, jak funkcjonował Witkacy w PRL-u. Omawiam też powieść w kontekście roku jej wydania – 1968. Próbuję zrozumieć, co znaczył temat końca świata z roku 1939, podjęty pod koniec rządów Gomułki. Rozważam problem antysemityzmu i ucieczki.

W rozdziale czwartym: *Pisarz w okresie schyłkowym* przedstawiam powieści o pisarzach, napisane w okresie schyłkowym PRL-u (schyłku PRL-u zapoczątkowanego przez kryzys, który doprowadził do zawiązania „Solidarności”). Analizuję w nim powieści *Zwierzęta zostały opłacone* z 1980 roku, *Cień karła, cień olbrzyma* z 1983 i *Pismaka* z 1984 roku.

Mocarz, bohater pierwszej z nich, jest inspirowany sprawą Stanisława Brzozowskiego oskarżonego o współpracę z Ochroną. Na podstawie tej powieści badam zagadnienie dochodzenia do prawdy poprzez analizowanie źródeł historycznych. Pokazuję także uwydatniony w powieść autotematyzm, komentarze dotyczące etapów i sposobów powstawania dzieła.

W powieści *Cień karła i cień olbrzyma* pojawia się Lew Tołstoj jako pisarski autorytet – sumienie świata. Skontrastowany jest z pisarzem PRL-owskim, który latami snuje w wyobraźni dramat o ucieczce Tołstoja z Jasnej Polany i nie może go napisać, zbyt duży jest bowiem dystans między postawą i pozycją autora *Wojny i pokoju* a pisarzem, który zrobił karierę w PRL-u.

W *Pismaku* bohater – dziennikarz pisujący do skandalizującego pisma „Diabeł”, siedząc w więzieniu, zbiera materiał do książki i tym sposobem zapewnia sobie trochę wolności wewnętrznej, a zarazem myśli, jak odnieść komercyjny sukces.

W rozdziale piątym – „*Trudna wolność artysty*” – „*Cierń i laur*” (1989), „*Zabij cara*” (1992) – interesuje mnie cezura 1989 w odniesieniu do pisarstwa Terleckiego. Analizuję jego powieści o pisarzach dziewiętnastowiecznych.

W *Cierniu i laurze* z 1989 roku bohaterem jest Mistrz, którego portret bardzo przypomina Józefa Ignacego Kraszewskiego, kiedy już był pisarzem bardzo znanym, autorytetem. Zmaga się on ze swoją starością, uwiędniętymi siłami męskimi, a także lękami wynikającymi z prowadzenia działalności wywiadowczej (pracy na rzecz wywiadu francuskiego).

Zabij cara z 1992 roku natomiast pokazuje – przeciwnie – młodego poetę – pana Adama, czyli Mickiewicza, oglądanego oczami rosyjskiego szpiega – Boszniaka, niespełnionego literata. Mickiewicz w tej powieści jest uwikłany w politykę, ale zarazem broni się jako poeta. Drugi ważny problem – to romantyczne mitotwórstwo, które zostało tu pokazane jako świadomy zabieg kulturotwórczy.

Powieści, które są przedmiotem mojego zainteresowania ze względu na to, że ich bohaterami są pisarze, nasuwają podejrzenie, że poprzez te postacie i ich perypetie Terlecki uprawia rodzaj auto- i metarefleksji, a ich doświadczenia i dylematy mają wiele wspólnego z sytuacją pisarza w rozpadającym się PRL-u. Obraz Terleckiego jako pisarza inteligenckiego wzbogacają i uzupełniają przeprowadzane z nim wywiady i inne wypowiedzi medialne pisarza, który najpierw musiał mierzyć się z cenzurą PRL-u a później z wolnością, która z kolei przyniosła komercjalizację kultury.

Beata Parento-Boguska